

העשרה¹

המהפכה הצרפתית - 1789

כיכר הבסטיליה; פריז, צרפת. (fotolia)

המהפכה הצרפתית אשר פרצה בשנת 1789, כ- 13 שנים לאחר פרוץ המהפכה האמריקאית, נתנה ביטוי משמעותי נוסף לתפיסה הלאומית הליברלית. כמו המהפכה האמריקאית, גם מהפכה זו נבעה משורה של גורמים כלכליים, חברתיים, פוליטיים ורעיוניים, וגם היא הסתיימה בניטוק מהמשטר המלוכני ובהקמת משטר רפובליקני¹. הצלחת המהפכה הצרפתית הוכיחה שוב כי ניתן לשים קץ לסדר הישן על ידי ייסוד משטר רפובליקני, המבוסס על עקרונות תנועת ההשכלה. בפרק זה נלמד על הגורמים שהביאו לפרוץ המהפכה הצרפתית, תוך אבחנה בין הגורמים ארוכי הטווח לבין הגורמים המיידיים, על שורת הצעדים שננקטו במהלך אירועי המהפכה ועל השלכותיה של מהפכה זו.

1. גורמי המהפכה

המהפכה הצרפתית נבעה משילוב בין תהליכים כלכליים, חברתיים, פוליטיים ורעיוניים שהתפתחו בקרב תושבי צרפת. כדי לפשט את הדברים, נחלק את הגורמים שהובילו לפרוץ המהפכה למספר סוגים עיקריים:

1 (א) התגברות המתח החברתי

בראשית הספר עסקנו בהרחבה במבנה המשטרי שאפיין את מדינות אירופה עד לעליית הלאומיות. מבנה משטרי זה, שנקרא הסדר הישן, התקיים גם בצרפת. מבנה זה קבע חלוקה בלתי שוויונית של הזכויות והחובות במדינה בין המעמדות: עיקר הזכויות במדינה נמסרו לשני המעמדות העליונים, מעמד הכמורה ומעמד האצולה, בעוד עיקר החובות הוטלו על בני המעמד הנמוך, שכונה המעמד השלישי. חובתם של בני מעמד האצולה הייתה לספק את שירותי הביטחון. אולם בשל תהליכים שונים, שנסקרו בפרקים הראשונים, ניטל מהם תפקיד זה ולמעשה מעמד האצולה נותר ללא חובות. מבנה חברתי זה התבסס על המשטר הפיאודלי, אשר בשעת התפתחותו בימי הביניים היה בעל היגיון פוליטי-כלכלי-זיכיוני.

אולם, במאות השנים שחלפו ממוצאי ימי הביניים, איבד המשטר הפיאודלי את הגיונו המקורי ולא התאים עוד למציאות המתפתחת. מעמד האצולה נמצא בשקיעה, היות ששירותיו הביטחוניים לא היו נחוצים עוד, בזמן שהחלו עולים מעמדות חדשים, מעמדות הביניים, אשר סיפקו את הבסיס הכלכלי לקיומה של המדינה. מעמד

¹ פרק זה הוא פרק העשרה לספר "הלאומיות המודרנית וראשית הציונות" (יגאל משעול; היי סקול).

האצולה השוקע המשיך ליהנות מיתרונות משפטיים שונים, בעוד מעמדות הביניים נאלצו להמשיך ולשאת בנטל החובות, מבלי שיהיו שותפים בזכויות שהעניקה המדינה.

פער זה, שבין המציאות המשפטית למציאות הכלכלית, עורר ביקורת גוברת כלפי המבנה המשטרי של צרפת.

1 (ב) הידרדרות מצבה הכלכלי של צרפת

בעשרות השנים שקדמו למהפכה נמצאה כלכלתה של ממלכת צרפת בהידרדרות מתמדת. חובות המדינה הלכו וגדלו בשל התנהלות בזבזנית ובלתי מחושבת של מלכי צרפת.

כדי לכסות את חובותיהם נהגו מלכי צרפת לבצע שתי פעולות עיקריות: קבלת הלוואות ממקורות חיצוניים לכיסוי החובות והכבדת נטל המיסים על בני המעמד השלישי. שתי פעולות אלה הקלו על הכלכלה הצרפתית בטווח הקצר, אך החמירו את המשבר בטווח הארוך. ההלוואות שקיבלה צרפת נשאו ריבית ולכן, בסופו של דבר, הן העמיקו את המשבר הכלכלי. הכבדת המיסים הייתה הרסנית גם בשני מובנים נוספים: במובן הכלכלי- היא הקשתה על הפעילות הכלכלית התקינה, ובסופו של דבר צמצמה את הכנסות המדינה ממיסים (מפני שהמיסים הקטינו את כוחם הכלכלי של בני מעמדות הביניים וצמצמו את כמות המיסים שיכולים היו לשלם); במובן החברתי- היא פגעה בהכנסתם של משלמי המיסים² ובכך הגבירה את התמרמרותם כנגד המשטר הקיים ורוששה עוד יותר את בני השכבות הכלכליות הנמוכות ביותר, רובם איכרים בכפרים ופועלים בערים, שרבים מהם סבלו מרעב.

בנוסף לכל זאת, בשנתיים שקדמו למהפכה סבלה החקלאות בצרפת מפגעי טבע, אשר חרפו באופן קיצוני את המצוקות החברתיות. הרעב הפך לתופעה המונית ואיכרים רבים החלו לנהור לערים בתקווה לשפר את מצבם.

המצב הכלכלי ששרר בצרפת החרף את המתח החברתי והמעמדי, שהתקיים ממילא, ותרם תרומה משמעותית לאירועים שהובילו לפרוץ המהפכה. מרגע שהיא פרצה המוני הרעבים בערים ובכפרים תרמו לאופייה האלים.

1 (ג) חדירת עקרונות תנועת ההשכלה

עם השנים הפכה פריז, בירת צרפת, למרכז העולמי של תנועת ההשכלה. בשנים שקדמו למהפכת 1789, זכו העקרונות המדיניים, שהוצגו על ידי הוגי תנועת ההשכלה, לתפוצה ניכרת בצרפת. עקרונות אלה הודפסו ופורסמו בספרים, מאמרים ועיתונים. תפוצתה של תפיסת ההשכלה בצרפת הייתה כה רחבה, עד שפרצה מתחומי השיח האקדמי והשפיעה רבות על שכבות נוספות בציבור, בעיקר בקרב העירוניים בני מעמד הביניים, שהיו משכילים ומבוססים מעט מבחינה כלכלית. רעיונות ההשכלה הפכו לנושא מקובל לשיחה ולוויכוחים במועדוני שיחה מיוחדים (סלונים), בבתי קפה ואף ברחוב.

המהפכה האמריקאית והצלחתה נתנו חיזוק נוסף למגמות מחשבתיות אלה. הערעור על עקרון ריבונות* המלך בחסד האל, שהתפרץ לכדי מרד של ממש, וכן הצעדים המהפכניים שליוו את האירועים ביבשת אמריקה, הביאו להקמת משטר חדש שיסודותיו מנותקים לחלוטין מתפיסת הסדר הישן. כל אלה הוכיחו כי רעיונות ההשכלה, שתפסו את מחשבתם של רבים בצרפת, הם רעיונות שניתן ליישם בעולם המציאות.

לסיכום, הצורך בשינוי המנהגים המקובלים על פי הסדר הישן הפך להכרחי בשל שילוב בין שתי מגמות אשר השלימו זו את זו: מצד אחד- תהליך הקריסה הארוך של הסדר הישן; מצד שני- נכונות ציבורית גוברת להיאבק בסדר הישן, כתוצאה מהשינוי שחל באופן החשיבה.

² על משלמי המיסים נמנו סוחרים ובעלי מקצועות חופשיים.

העשרה נוספת

הגורם הישיר לפרוץ המהפכה: אירועי שנת 1789

כפי שראינו, התפתחו בצרפת מגמות היסטוריות ומחשבתיות אשר העלו את הצורך בשינוי משטרי וחברתי מקיף. יחד עם זאת, תומכי השינוי בצרפת לא שאפו להשיג את השינויים שלהם קיוו באמצעות מהפכה, אשר תדיח את המלך ותביא להקמת רפובליקה*, אלא ליצור שינויים במסגרת המשטר המלוכני הקיים. כדי להשלים את התמונה ולהבין מדוע הידרדרו הדברים בצרפת לכדי מהפכה, יש לבחון את רצף האירועים והמשגים המנהיגותיים שהתרחשו בשנת 1789:

(א) ניסיונות מוקדמים של המלך להביא לשיפור המצב הכלכלי

בשנים שקדמו למהפכה ניסה המלך להיאבק במשבר הכלכלי. הוא מינה מספר שרי אוצר אשר עיבדו תכניות לשיפור המצב. המשותף לכל התכניות הללו היה שבכולם נכללה הדרישה לבטל את הפטור ממיסים שממנו נהנו בני המעמדות העליונים. אולם, בשל התנגדותם הנחרצת של מעמדות אלה, אשר התנגדו לכל פגיעה במעמדם, החליט המלך להסיר את התכניות הכלכליות החדשות.

(ב) ההחלטה לכנס את אסיפת המעמדות

לנוכח כישלון ניסיונותיו לשפר את תהליך גביית המיסים, החליט המלך לכנס את אסיפת המעמדות. אסיפה זו הייתה כינוס של שלושת המעמדות שעליהם התבסס הסדר הישן, כלומר- הכמורה, האצולה והמעמד השלישי (להרחבה על נושא זה ראו פרק 4, תת פרק 3). בכינוס זה יכול היה כל מעמד להעלות את בקשותיו ואת הצעותיו לשיפור המצב. בסופו של דבר, ההחלטות באסיפה אמורות היו להתקבל בהצבעה.

כינוס האסיפה היה מאורע נדיר (הכינוס הקודם של האסיפה התרחש 175 שנים קודם לכן, בשנת 1614), אשר עורר התלהבות רבה, היות שכל גורם קיווה לקדם דרכו את יעדיו:

☞ **המלך** קיווה שהצגת חומרת המצב הכלכלי בפני המעמדות העליונים ושיתופם בקבלת ההחלטות, תביא אותם להסכים לווייתור חלקי על זכויותיהם הפיאודליות.

☞ **המעמדות העליונים** שאפו להגן על זכויותיהם הפיאודליות, ואף קיוו לנצל את חולשת המלך כדי לחזק את מעמדם הפוליטי.

☞ **המעמד השלישי** שאף לבטא באסיפה את עמדותיו ולקדם שינוי משטרי, אשר ייתן ביטוי לעקרונות ריבונות העם, ואשר יצור חלוקה שוויונית יותר של נטל המס. הם הניחו שבתחום חלוקת המס יש להם ולמלך עניין משותף, ולכן האמינו שניתן יהיה להשיג את מטרותם זו.

ההתלהבות הכללית מהאסיפה באה לידי ביטוי כבר בתהליך הבחירות שקדמו לה. בבחירות אלה השתתפו מיליוני צרפתים, אשר בחרו את נציגי המעמד אליו השתייכו.

(ג) הויכוח על נוהל הדין וההצבעה

נוהל הדין וההצבעה באסיפת המעמדות לא היה שוויוני ונתן יתרון ברור לבני המעמדות העליונים. על פי הנוהג, כל מעמד היה מקיים את דיוניו בנפרד, ולאחר שקיבל את החלטותיו הציגו נציגי המעמד את החלטתם בהצבעה שבה לכל מעמד היה קול אחד. כתוצאה מכך, המעמדות העליונים נהנו מרוב מוחלט (של 66%), ולמעשה יכולים היו להביא לאישורן של כל ההחלטות שהיו נוחות להם, תוך התעלמות מוחלטת מצרכי המעמד השלישי.

בני המעמד השלישי דרשו לשנות נוהל זה ולהפכו לשוויוני יותר, כך שקולות בני המעמד השלישי יהיו שווים לקולות המעמדות העליונים, כלומר - כ- 50% מהקולות למעמדות העליונים וכ- 50% למעמד השלישי. דרישה זו הייתה דרישה מתונה ביותר, לאור העובדה שבני המעמד השלישי היו כ- 98% מהציבור הצרפתי.

הדרישה הופנתה למלך, שבו ראו נציגי המעמד השלישי בורר הגון הדואג לצרכי עמו. אולם המלך, שחשש מתגובת המעמדות העליונים, דחה תביעה זו (המלך הציג את החלטתו כפשרה: הוא הסכים להגדיל את מספרם של נציגי המעמד השלישי בדיונים, אך שימר את נחיתותם בהצבעה). בכך למעשה דחה המלך את דרישת המעמד השלישי. תגובה זו של המלך עוררה בקרב נציגי המעמד השלישי התמרמרות, עוד בטרם החלו דיוני אסיפת המעמדות.

לסיכום, מאירועי שנת 1789 שקדמו למהפכה, ניתן ללמוד כי בני המעמד השלישי לא שאפו מלכתחילה להביא הדברים לידי מהפכה - על כך ניתן ללמוד מתוך נכונותם לשתף פעולה עם אסיפת המעמדות ומתוך דרישותיהם המתונות לשינוי מבנה הדיונים וההצבעה; בני המעמדות העליונים התעלמו לחלוטין מההתפתחויות ההיסטוריות והמחשבתיות - על כך ניתן ללמוד מתוך חוסר נכונותם לוותר במשהו על זכויותיהם, ומעבר לכך - מתוך שאיפתם לנצל את אסיפת המעמדות דווקא להגברת כוחם הפוליטי; המלך הפגין חוסר מנהיגות והעדר מוחלט של חוש לקרוא את המציאות המתפתחת - על כך ניתן ללמוד מתוך דבקותו בהסדרים הישנים ומתוך חוסר נכונותו להיאבק במעמדות הגבוהים, גם כאשר הדבר נגד באופן ברור את האינטרסים שאותם שאף לקדם.

2. האירועים המהפכניים

בשנת 1789 התכנסה בצרפת אסיפת המעמדות. אסיפה זו נתנה ייצוג לשלושת המעמדות שמהם הורכבה החברה, על פי מסורת הסדר הישן. המטרה הרשמית של הכינוס הייתה למצוא פתרון למשבר הכלכלי שאליו נקלעה המדינה. נציגי המעמד השלישי באסיפה זו שאפו לנצל אירוע זה כדי לקדם שינויים פוליטיים, חברתיים וכלכליים שבהם היו מעוניינים. הם שאפו לקדם את מטרותיהם במסגרת המשטר הקיים, ולא באמצעות מהפכה שתביא להקמת רפובליקה ותשים קץ למשטר המלוכני. יחד עם זאת, מרגע שהאסיפה התכנסה, התרחשה סדרת אירועים שבסופה התמוטט המשטר המלוכני וצרפת הפכה לרפובליקה הראשונה באירופה. להלן נסקור את האירועים המהפכניים שהתרחשו משלב כינוס אסיפת המעמדות, בחודש מאי 1789, ועד לקריסתו המוחלטת של המשטר הישן והחלפתו על ידי משטר רפובליקני, בשנת 1793.

2 (א) האסיפה הלאומית מחליפה את אסיפת המעמדות (יוני 1789)

שיטת הדין וההצבעה שהייתה נהוגה באסיפת המעמדות נתנה יתרון ברור למעמדות העליונים. כבר לפני כינוס האסיפה דרשו נציגי המעמד השלישי לחזק את כוחם הפוליטי על ידי השוואתו לכוחם הפוליטי של נציגי

המעמדות העליונים. המלך, שחשש שצעד זה יעורר התנגדות נמרצת מצד המעמדות העליונים, לא קיבל את הדרישה³. עובדה זו גרמה לאווירה קשה בקרב נציגי המעמד השלישי, עוד בטרם פתיחת הדיונים. עם פתיחת דיוני האסיפה, בחודש מאי, העלו נציגי המעמד השלישי את דרישתם פעם נוספת, אך המלך לא קיבל את הדרישה. נציגי המעמד השלישי, שהיו מאוכזבים מתשובת המלך, החליטו להתעלם מהחלטתו: הם פרשו לאולם נפרד, הכריזו על עצמם כעל האסיפה הלאומית והזמינו את נציגי המעמדות העליונים להצטרף לאסיפה הלאומית על בסיס שוויוני⁴. חלק מאנשי הכמורה והאצולה אכן נענו להזמנה והצטרפו אל אסיפה זו. האסיפה הלאומית הסמיכה עצמה לקבל החלטות בכל העניינים הלאומיים העומדים על הפרק, והעניקה לחבריה חסינות שהגנה עליהם מפני מעצר או חקירה. המלך הורה על פיזור האסיפה, אך משזו סירבה לקיים את הוראתו, הוא השלים עם הצעד והורה לנציגי המעמדות להצטרף לאסיפה הלאומית. בכך, למעשה, הוחלף עקרון ריבונות המלך בחסד האל, בעקרון ריבונות העם.

2 (ב) המוני המעמד השלישי מצטרפים לאירועים המהפכניים (יולי 1789)

הידיעות על ההתפתחויות באסיפת המעמדות, שהפכה לאסיפה הלאומית, התפשטו במהירות וגרמו להתלהבות רבה בקרב ההמונים. אולם, חלק מהידיעות שפשטו היו בלתי מבוססות: נפוצה שמועה בקרב המוני הרעבים בפריז, לפיה המלך עומד לפזר את האסיפה הלאומית בכוח. הדבר הביא להתפרצות מהומות אלימות, במהלכן נבזזו חנויות והותקפו אנשי צבא על ידי ההמון. במהלך המהומות השתלטו ההמונים על מצודת הבסטיליה, מצודה שהייתה למעשה בית כלא שאליו הושלכו אסירי המלך, ואשר הפכה עם השנים לסמל לכוחה של המלוכה בצרפת. יום נפילת הבסטיליה (14 ביולי 1789) הפך לימים ליום חג לאומי. הצטרפות ההמונים למהפכה הביאה לכך שנציגי המעמד השלישי, שהיו מכונסים באסיפה הלאומית, החלו לאבד שליטה על האירועים המתרחשים.

2 (ג) המהפכה מתפשטת לערי השדה (יולי 1789)

הידיעות על המהפכה פשטו מפרז לערי השדה. גם כאן השפיעו הידיעות על ההמונים באופן דומה להשפעתם על המוני פריז: הידיעות על האירועים, שאף הן התקבלו בהתלהבות, היו מלוות בשמועות בלתי מבוססות על שודדים. השמועות עוררו חרדה וגרמו להתפרעויות אלימות של האיכרים נגד האצולה הכפרית. המהומות היו מלוות בהתפרצות לטירות האצילים וכללו לעיתים מעשי זוועה ורצח. במקרים רבים שרפו האיכרים את הארכיונים שאוחסנו בטירות, שבהם נשמרו רישומים מדוקדקים של חובות האיכרים לאצילים.

2 (ד) הצו לביטול הפיאודליזם (אוגוסט 1789)

נציגי האצולה באסיפה הלאומית, שהיו מפוחדים והמומים מהקצב המהיר של השתלשלות האירועים, הצהירו כי הם מוותרים על כל זכויותיהם הפיאודליות. בהתאם לכך, חוקקה האסיפה הלאומית צו המבטל את המחויבויות הפיאודליות ואת החלוקה המעמדית הנובעת ממנה. בכך בוטל באופן רשמי הסדר הישן בצרפת.

³ המלך לא קיבל את הדרישה, אך גם לא דחה אותה באופן רשמי. התלבטותו הארוכה נמשכה שבועות אחדים, שבמהלכם התקיימו דיונים ארוכים. חוסר נכונותו לקבל את דרישת השוויון של המעמד השלישי גרמה בקרב נציגי מעמד זה לתסכול והובילה למהלכים הבאים.

⁴ האב סייס יזם את הרעיון להכריז על אסיפת המעמד השלישי כאסיפה הלאומית.

2 (ה) הצהרת זכויות האדם והאזרח (אוגוסט 1789)⁵

לאחר פרסום הצו לביטול הפיאודליזם, פנתה האסיפה הלאומית לנסח את הצהרת זכויות האדם והאזרח שנועדה לקבוע את העקרונות היסודיים של המשטר החדש בצרפת. ההצהרה מבטלת את עקרון ריבונות המלך בחסד האל ומציבה תחתיו את עקרון ריבונות העם ומניחה בסיס להקמת משטר אשר מטרתו העליונה היא השמירה על זכויות האדם והאזרח. מנסחי ההצהרה השתמשו במושגיה המרכזיים של תנועת ההשכלה: זכויות טבעיות, כל בני האדם נולדו שווים, הזכות לחופש, קניין וביטחון, הזכות למרד וטובת הכלל. עובדה זו מלמדת על גודל השפעתם של הוגי הדעות על אורח החשיבה של בני הדור.

2 (ו) פגיעה בעצמאות הכנסייה (1790)

ביולי 1790 קבעה האסיפה הלאומית את החוקה האזרחית של הכמורה. חוקה זו כללה שורת החלטות אשר פגעו בכנסייה:

- ☞ **החרמת רכוש הכנסייה:** צעד זה נועד לפגוע בבסיס כוחה של הכנסייה, ולאפשר למדינה להתגבר על הקשיים הכלכליים אליהם נקלעה.
 - ☞ **הפיכת הכמרים לעובדי מדינה:** במסגרת זאת נקבע שהכמרים יקבלו את משכורתיהם מהמדינה, יישבעו לה אמונים ויבחרו בבחירות על ידי האזרחים, ולא על ידי האפיפיור או נציגיו.
- צעד זה אמנם נתן ביטוי לתפיסת תנועת ההשכלה, ששאפה לצמצם את מקומה המרכזי של הכנסייה, אך הגביל במידה מסוימת את זכויות האדם בצרפת, היות שהוא פגע בחופש הדת והפולחן של אנשי הכמורה ושל האזרחים שנזקקו לשירותיהם. החלטות אלה זכו לאישור המלך.

2 (ז) כינון חוקה (1791 - 1793)

בשנת 1791 הצליחה האסיפה המחוקקת (שהחליפה את האסיפה הלאומית) לסיים את כתיבת החוקה. חוקה זו נועדה לייצב את השלטון, להתוות קווים מרכזיים לפעולתו ולקבוע את המבנה המשטרי של צרפת. במסגרת זאת נקבעו הקביעות הבאות:

- ☞ **ריבונות העם:** הוכרז שוב על ביטול עקרון ריבונות המלך והחלפתו בעקרון ריבונות העם.
- ☞ **הפרדת רשויות:** השלטון במדינה יורכב משלוש רשויות שלטון: רשות מחוקקת- שתפקידה לחוקק חוקים ואשר חבריה יבחרו על ידי האזרחים לכהונה שתימשך שנתיים; רשות מבצעת- שתפקידה לנהל מדיניות פנים וחוץ (כולל הכרזת מלחמה), בהתאם לחוקים שתחוקק הרשות המחוקקת, ואשר בראשה יעמוד המלך; רשות שופטת- שתפקידה לשפוט את העוברים על החוק ואשר נקבע כי השופטים שיכהנו בה ייהנו ממעמד עצמאי ומינויים לא יהיה תלוי בשאר רשויות השלטון.
- ☞ **ייסוד מלוכה חוקתית:** נקבע שבראש הרשות המבצעת יעמוד המלך, שיוכל להוריש את תפקידו לבניו ואשר יהיה בעל זכות וטו על החלטות הרשות המחוקקת⁶. יחד עם זאת נקבע שהמלך לא יוכל לפזר את הרשות המחוקקת ושפעולותיו יוגבלו על ידי החוק והחוקה.
- ☞ **הבטחת זכויות האזרחים:** הוכרז שוב כי כל אזרח זכאי ליהנות מהגנת החוק על חייו, חירותו ורכושו. יחד עם זאת, חוקת 1791 לא העניקה שוויון לכל האזרחים וקבעה שרק אזרחים ששילמו מס בשיעור מסוים יוכלו להשתתף בבחירות.

⁵ ההצהרה הפכה למסמך מרכזי בתרבות ובהיסטוריה הצרפתית. משנת 1946 היא כלולה במבוא לחוקת הרפובליקה הצרפתית הרביעית.

⁶ החוקה העניקה למלך סמכויות ביצועיות רבות שהעניקו לו עוצמה פוליטית רבה.

בשנת 1793 תוקנה חוקה זו ונקבעו שני שינויים עיקריים: א- חוקה זו הרחיבה את הזכות לשוויון, כך שגם אזרחים עניים יוכלו להשתתף בבחירות, ואף ליהנות מהזכות להתפרנס בכבוד⁷; ב- החוקה קבעה שצרפת תהיה מדינה רפובליקנית, ולא מלוכה חוקתית, דבר שהתבקש מתוקף הנסיבות שהביאו להוצאת המלך להורג (ראו קטע ההרחבה שלהלן).

2 (ח) הפיכת צרפת לרפובליקה (1789 - 1792)

התפרצות המהפכה הצרפתית, בשנת 1789, ושורת האירועים שנבעו בעקבותיה הביאו להתפתחות תהליך שבסופו, בשנת 1792, הסתיים עידן המשטר המלוכני והחל העידן הרפובליקני בצרפת. תהליך זה היה בלתי מכוון ואף בלתי רצוי מבחינת רוב מנהיגי המהפכה והציבור הצרפתי. בתחילה נהנה המלך מאהדה עצומה, אך בשל העדר הבנה של התהליכים ההיסטוריים והמחשבתיים שהתרחשו בצרפת, ובעיקר בגלל משגים פוליטיים והעדר אומץ וכושר מנהיגות, חלה הידרדרות של האהדה הציבורית כלפיו, עד כדי האשמתו בבגידה. בסופו של דבר החליטו מנהיגי המהפכה, שהיו מגובים בתמיכה ציבורית ניכרת, להכריז על צרפת כעל רפובליקה. לאחר מכן המלך נאסר ואף הוצא להורג.

העשרה נוספת

עיקרי האירועים שהביאו לערעור האמון במלך ולקץ המשטר המלוכני: (1789 - 1793)

כאמור, התהליך שהביא לאובדן האמון במלך היה ממושך והדרגתי. להלן נסקור את תגובות של המלך לעיקרי האירועים המהפכניים ונראה כיצד תגובות אלה הביאו להידרדרות מעמדו בעיני מנהיגי המהפכה והציבור בצרפת:

קיץ 1788: פרסום הצו בדבר כינוס אסיפת המעמדות

פרסום הצו על ידי המלך לואי ה-16 מעורר בציבור התלהבות ותקוות לשינוי.

מאי 1789: כינוס אסיפת המעמדות

המלך מתלבט ארוכות כיצד להגיב על דרישת המעמד השלישי לשוויון בייצוג. בנאום הפתיחה של האסיפה, המלך מדגיש את נחיתותם של בני המעמד הנמוך. כל אלה גורמים לנציגי המעמד השלישי, אשר ראו במלך *מגן העם*, לאכזבה.

יוני 1789: האסיפה הלאומית מחליפה את אסיפת המעמדות

המלך הורה על פיזור האסיפה, דבר שהגביר את חשדות נציגי המעמד השלישי ביחס לנטיות ליבו של המלך. כאשר האסיפה הלאומית סירבה לקיים את הוראתו, השלים המלך עם ההתפתחות והורה לנציגי האצולה והכמורה להצטרף לאסיפה הלאומית. התנהלות זו חשפה את נטיית המלך להיגרר אחר ההתרחשויות ואת חולשת יכולתו להנהיג ולהוביל את ההתפתחויות.

יולי 1789: ההמונים מצטרפים למהפכה

לאחר נפילת הבסטיליה בחר המלך לפייס את בני המעמד השלישי. הוא הגיע לפריז והופיע בפני ההמונים, שהגיבו על מחווה זו בהתלהבות. ניתן ללמוד מכך כי גם בשלב זה נהנה המלך מאהדה ציבורית ניכרת.

⁷ חוקים מיוחדים שנקבעו לצורך כך עסקו במתן תמיכה כלכלית לשכבות החברתיות החלשות.

אוגוסט 1789: פרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח

המלך סרב לאשר את ההכרזה, דבר שגרם להתמרמרות ציבורית רבה כלפיו. בתגובה, עלו המוני אזרחים על ארמון ורסאי והשתלטו עליו. ההשתלטות הייתה מלווה באלימות, במעשי רצח ושוד ובהשפלת המלך. מתוך אמונה שיש לנתק את המלך מסביבתו השמרנית, המלך הועבר בכפייה לארמון בפריז. המלך נענה ללחץ ואישר את הצהרת זכויות האדם והאזרח. תגובת ההמון מעידה על התערערות עמוקה במעמד המלך בעיני הציבור. יחד עם זאת, תגובה זו מוכיחה גם על רצון אמיתי לשמר את מוסד המלוכה ולשתף את המלך בתהליכים.

יוני 1791: ניסיון הבריחה של המלך

המלך ניסה לברוח מארמונו כדי לסייע בארגון צבא לצורך ביצוע מהפכת נגד. הוא נתפס והוחזר לפריז. צעד זה התקבל בתדהמה: בשעה שהמלך הוחזר לארמונו עמד ההמון הנדהם והביט בו בשתיקה מבשרת רעות.

ספטמבר 1791: כינון החוקה

החוקה מסרה בידי המלך סמכויות רבות, ובהן זכות וטו על החלטות האסיפה המחוקקת. ניתן ללמוד מכך על המשך נכונותם של מנהיגי המהפכה והציבור הצרפתי לשתף את המלך בתהליכי הפוליטיים, למרות ניסיון בריחתו. המלך אישר את החוקה.

1792 - 1793: צרפת נקלעת למלחמה

בשנת 1792 נקלעה צרפת למלחמה אל מול קואליציה חזקה של מדינות (מדינות אלה שאפו למוטט את המהפכה הצרפתית מכיוון שחששו שהיא תפשט לתחומן ותערער את יציבות המשטר בהן). מתגלות הוכחות שמשפחת המלוכה מסרה מידע צבאי לצבאות הנלחמים בצרפת. המלך מואשם על ידי הציבור ומנהיגי המהפכה בבגידה. באוגוסט פורץ המון אזרחים לארמון ומעביר את המלך ומשפחתו למעצר.

בספטמבר 1792 החליטו מנהיגי המהפכה לבטל את המלוכה ולהפוך את צרפת לרפובליקה. בשנת 1793 הוצאו המלך והמלכה להורג.

העשרה נוספת המהפכה בצרפת והיהודים

מנהיגי המהפכה פעלו בשמם של עקרונות ליברליים-אוניברסליים. עקרונות אלה באו לידי ביטוי מובהק בהצהרת זכויות האדם והאזרח, שפורסמה, כאמור, כבר באוגוסט 1789, ואשר הצהירה כי כל בני האדם שווים מעצם היוולדם. יחד עם זאת, פרסום ההכרזה לא הביא להשוואה מיידית של מעמד היהודים. האסיפה הלאומית דנה מעת לעת בסוגיית אזרחותם של היהודים והעניקה להם שוויון זכויות מלא רק בשנת 1791: בינואר 1790 הכריזה האסיפה על שוויון זכויות אזרחי ליהודים ה"ספרדים" (שהשתייכו לקהילה הספרדית), אשר נתפשו על ידי חברי האסיפה כבעלי נכונות רבה יותר להשתלב בחברה, ובספטמבר 1791 הכריזה האסיפה על שוויון זכויות גם ליהודים ה"אשכנזים".

תומכי הענקת שוויון הזכויות האזרחי טענו כי יש להחיל את עקרונות המהפכה על כל בני האדם החיים בצרפת, ובכלל זה גם על היהודים. הנימוקים ששימשו את מתנגדי הענקת שוויון הזכויות ליהודים התבססו בעיקר על דעות קדומות, שהמהפכה הצרפתית לא הצליחה להעלים, ועל הדעה כי היהודים הם אומה נפרדת ועל כן לא יוכלו להפוך לחלק מהלאום הצרפתי.

3. המשמעות ההיסטורית של המהפכה הצרפתית

השפעת המהפכה הצרפתית על התודעה הפוליטית באירופה הייתה מכרעת, וזאת בשל מספר גורמים:

- ☞ **מרכזיותה של צרפת בתרבות האירופית:** במאה ה-18 נתפסה צרפת כמרכז תרבותי חשוב בעיני רבים מהשכבות הגבוהות באירופה. ההתפתחויות המחשבתיות שבוטאו על ידי הוגי הדעות הצרפתיים בצרפת זכו לתפוצה ניכרת בכל אירופה והשפיעו על הלך הרוח ביבשת, עוד קודם שפרצה המהפכה הצרפתית.⁸
- ☞ **התפרצות המהפכה בצרפת הוכיחה לתושבי היבשת כי ערכם של רעיונות של תנועת ההשכלה אינו תיאורטי בלבד וכי ניתן ליישם בעולם המציאות.**
- ☞ **השפעה זניחה של המהפכה האמריקאית:** המהפכה האמריקאית תרמה במידה מסוימת להפצת רעיונותיה ביבשת אירופה. יחד עם זאת, השפעתה של מהפכה זו על תושבי אירופה הייתה זניחה. שכן, ארה"ב של אמריקה נתפסה על ידי רבים כמקום שולי. היא הייתה מדינה צעירה וכיווני התפתחותה העתידיים לא היו ברורים. לעומת זאת, העובדה שצרפת הייתה מעצמה אירופית ותיקה, הגבירה את התעניינותם של תושבי היבשת באירועים המהפכניים ואת הזדהותם עם המהפכנים ומטרותיהם.
- ☞ **עקרונות המהפכה הצרפתית היו בעלי מסר אוניברסלי ולא כוונו רק לעם הצרפתי.** עובדה זו באה לידי ביטוי מובהק בפרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח, שבה נקבע כי כל בני האדם, ולא רק מי שהוגדרו כאזרחי צרפת, זכאים ליהנות מזכויות שאינן ניתנות לביטול.⁹ מסר זה קסם לתושבי אירופה והגביר את הזדהותם עם המהפכה ועקרונותיה. למעשה, צרפת הכריזה מלחמה על הסדר הישן בכללו, ולא רק על המשטר הצרפתי הישן.

⁸ דעותיהם של הוגי הדעות הצרפתים פורסמו בספרים שנפוצו ברחבי היבשת ואשר השפיעו רבות על הלכי הרוח בה. עובדה זו התאפשרה בעיקר הודות לעובדה שהשפה הצרפתית נהנתה באותם הימים ממעמד מרכזי באירופה: הצרפתית הייתה ידועה לבני השכבות החברתיות הגבוהות, המשכילות והמבוססות כלכלית, כלומר- בני מעמד האצולה ומעמד הביניים, ושימשה מדינאים, פילוסופים ואנשי תרבות בכל רחבי היבשת.

⁹ עובדה זו באה לידי ביטוי גם בעצם אירועי המלחמה אליה נקלעה צרפת החל משנת 1792: צרפת הכריזה על נכונותה לתמוך בעמים המעוניינים למרוד במשטר הקיים ולהילחם למען חירותם, והצהירה כי בכל מקום שייכבש על ידי הצבא הצרפתי יבוטל הפיאודליזם, יוחרם רכוש המעמדות העליונים ויוישמו עקרונות המהפכה הצרפתית במלואם.

כתוצאה מכל זאת, ניתן היה לראות את השפעת המהפכה הצרפתית באירופה במספר תחומים:

3 (א) אירופה נקלעת למלחמה

בשנת 1792 נקלעה צרפת למלחמה. במלחמה זו נאבקה צרפת בקואליציה רחבה של מדינות ששאפה למוטט את המהפכה הצרפתית כדי לבלום את גלישתה לתחומן. מלחמה זו נמשכה, בהפסקות, כעשרים שנה והשפיעה באופן ברור ומיידי על חייהם של תושבי היבשת.

3 (ב) הפצת הגישה המהפכנית ביבשת אירופה

ניסיון של מדינות אירופה לבלום את התפשטות המהפכה לתחומן באמצעות מלחמה אמנם איימה על עצם קיומו של המשטר החדש, אך לא הצליחה לבלום את חדירת התסיסה המהפכנית: עמי אירופה למדו מאירועי המהפכה כי יש ביכולתם להשפיע ולשנות את מבנה המשטר הקיים באמצעות מהפכה.

3 (ג) התפשטות התפיסה הלאומית בקרב עמי אירופה

המלחמה שהתרחשה באירופה סייעה לצרפת להפיץ את הערכים הליברליים של המהפכה במקומות שנכבשו על ידה. על כך ניתן ללמוד מתוך העובדה שכיבושי הצבא הצרפתי התקבלו בברכה, לפחות בתחילה, על ידי התושבים המקומיים. אמנם, ככל שהתמשך הכיבוש הצרפתי התחלפה התלהבות הראשונית בהתנגדות. אולם התנגדות זו ביטאה דווקא את הפנמת התפיסה הלאומית שהפיצה המהפכה הצרפתית, לפיה הריבונות מצויה בידי העם ולכן העם זכאי לקבוע בעצמו את אופי השלטון במדינה.

התרחשויות אלה גרמו במשך הזמן להתפתחויות בלתי צפויות: מצד אחד אימוץ ערכי הליברליזם על ידי עמי אירופה, ומצד שני ההתנגדות לכיבוש הצרפתי, תרמו לעליית סוגים חדשים של לאומיות-הלאומיות הליברלית האתנית והלאומיות הרומנטית (בפרקים הבאים נרחיב על סוגים אלה של לאומיות).

3 (ד) כניסת ההמון לפוליטיקה

המהפכה הצרפתית הייתה האירוע הראשון באירופה שבו ההמון השפיע באופן ברור ומיידי על מהלך האירועים: המוני הרעבים בפריז ובערי השדה השפיעו על מהלך האירועים באופן שחייב את נציגי המעמד השלישי להתחשב בפעולותיהם. ההמון הצרפתי תרם להפיכת תהליכי השינוי למהפכה של ממש. בנוסף, כאשר נמצאה הרפובליקה הצרפתית בפני איום חיצוני, התגייסו ההמונים, לראשונה בהיסטוריה, כדי להגן על ארצם ועל ערכי המהפכה. בכך הפגינו המוני צרפת את מעורבותם הברורה בנעשה בזירה הפוליטית הפנימית והחיצונית כאחד. קואליציית המעצמות שלחמה בצרפת נאלצה לאמץ שיטה זו של גיוס המוני כדי להילחם בצרפת. הגיוס ההמוני במדינות הקואליציה תרם, שלא במכוון, לכניסת ההמון לפוליטיקה גם בתחומיהן.

העשרה נוספת

3 (ה): שינוי פני המלחמה: ממלחמות מלכים למלחמות עמים ואידיאולוגיות

כתוצאה מכניסת ההמון לפוליטיקה התרחש שינוי משמעותי גם בתחום הצבאי. עד אז התנהלו המלחמות בין מלכים ששאפו להרחיב את תחומי ממלכותיהם. המלחמות התנהלו בקנה מידה מצומצם, בין צבאות שכירים מקצועיים ומבלי שהם ישפיעו באופן ישיר ומיידי על האוכלוסייה האזרחית.

האירועים המהפכניים שהתרחשו בצרפת השפיעו השפעה ניכרת על הזירה הצבאית ושינו אותה מן היסוד: מאז המהפכה הצרפתית נבעו רוב המלחמות באירופה ממניעים אידיאולוגיים ו/או לאומיים, ולא ממאבקי מלכים על שטחים. בנוסף, חדירת ההמון לפוליטיקה וההתגייסות הכללית לצבא חייבו שינוי בתכנון ובארגון המלחמה, היות שההתנגשויות הצבאיות הפכו לגדולות יותר והשפעתם על האוכלוסייה האזרחית נעשתה ברורה ומיידית.

העשרה נוספת

צרפת בין השנים 1793 - 1815: מרפובליקה לחידוש המלוכה

כאמור, בספטמבר 1792 החליטו מנהיגי המהפכה על הפיכת צרפת לרפובליקה ובהתאם לכך, הוצא מלך צרפת להורג בינואר 1793. אולם, בשנים שבאו לאחר מכן, חזרה צרפת והייתה למדינה מלוכנית. לתהליך זה מספר שלבים עיקריים:

☞ **תקופת שלטונו של נפוליאון:** בשנת 1799 תפס נפוליאון את השלטון ושלט בצרפת עד לשנת 1815. תחת שלטונו הוסיפה צרפת לתת ביטוי לכמה מערכיה המרכזיים של המהפכה הצרפתית: הצו לביטול הפיאודליזם נותר על כנו, הכנסייה הוסיפה להיות כפופה לסמכות המדינה, ונקבע ספר חוקים - **קודקס נפוליאון**. קודקס נפוליאון קבע בחוק את השוויון בין האזרחים במדינה ופירט את זכויותיהם ברוח עקרונות המהפכה הצרפתית. יחד עם זאת, בשנת 1802 הכתיר עצמו נפוליאון לקיסר. צעד זה נגד את העקרונות הרפובליקניים של המהפכה הצרפתית והפך את צרפת למדינה מלוכנית.

☞ **קץ שלטונו של נפוליאון והשבת המלוכה על כנה:** המלחמה בה הסתבכה צרפת כבר בשנת 1792 הסתיימה בשנת 1815 בתבוסה. נפוליאון הודח מהשלטון והוגלה. המעצמות המנצחות, שהתכנסו באותה השנה בקונגרס מיוחד בווינה, החליטו על הרסטורציה, כלומר על השבת המצב הפוליטי ששרר באירופה עד למהפכה הצרפתית. במסגרת זאת הושב השלטון בצרפת לידי משפחת בורבון, שמלכה בצרפת עד למהפכה (לואי ה-18, אחיו של לואי ה-16, אשר הוצא להורג בשנת 1793, הוכתר למלך על צרפת) ומעצמות אירופה התחייבו לשתף פעולה כדי למנוע התפרצות מהפכנית מחודשת ברחבי היבשת. יחד עם זאת, השבת המשטר המלוכני לא ביטלה לחלוטין את כל הישגי המהפכה: המלך הוגבל על ידי חוקה, הצו לביטול הפיאודליזם נשאר בתוקפו, התקיימו בחירות לבית הנבחרים וניתן ביטוי חוקי מסוים לחירויות הפרט. למעשה, צרפת הפכה למלוכה חוקתית, בדומה למשטר שהתקיים באותם הימים בבריטניה.

בקצרה – מה למדנו בפרק זה?

- ☞ **גורמי המרד:** המהפכה בצרפת פרצה כתוצאה משילוב בין מספר גורמים:
 - ✓ **גורמים חברתיים וכלכליים:** קריסת ההיגיון הפנימי של הסדר הישן והידרדרות מצבה הכלכלי של צרפת.
 - ✓ **גורמים תודעתיים:** אימוץ הרעיונות המחשבתיים שהופצו על ידי תנועת ההשכלה.
- ☞ **הצעדים המהפכניים מבטלים את הסדר הישן ונותנים ביטוי לרעיונות תנועת ההשכלה:**
 - ✓ **צעדים שהביאו לביטול הסדר הישן:** ההכרזה על ביטול אסיפת המעמדות והחלפתה באסיפה הלאומית, פרסום הצו לביטול הפיאודליזם, הפגיעה בעצמאות הכנסייה והפיכת צרפת לרפובליקה.
 - ✓ **צעדים שנתנו ביטוי לרעיונות תנועת ההשכלה:** פרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח (שבה נכתב כי "כל בני האדם נולדים ונשארים בני חורין ושווי זכויות") וכינון החוקה (שקבעה שהמשטר בצרפת ינהל על פי עקרון הפרדת רשויות השלטון).

המשמעות ההיסטורית של המהפכה הצרפתית: המהפכה הצרפתית נתנה ביטוי מעשי ראשון באירופה לרעיונות התיאורטיים והמופשטים שהתוו הוגי הדעות של תנועת ההשכלה והוכיחה שניתן לכונן מדינה שבה אין מלך כלל. השפעתה התרבותית של צרפת וכיבושיו הצבאיים של נפוליאון סייעו לתפיסה הלאומית להתפשט בכל רחבי אירופה.

קטעי מקור

קטע מספר 1 - הצהרת זכויות האדם והאזרח – צרפת 1789¹⁰

"...נציגי העם הצרפתי, שנתכנסו באסיפה הלאומית, רואים את אי ידיעת זכויות האדם, את השִׁכְחָן או את הזלזול בהן כסיבות היחידות של פגעי הציבור ושל שחיתות הממשלות. לכן, החליטו [נציגי העם הצרפתי] להסביר בהצהרה חגיגית את זכויות האדם הטבעיות, הבלתי משתנות והקדושות..."

א. כל בני האדם נולדים ונשארים בני חורין ושווי זכויות: ההבדלים החברתיים יכולים להיות מיוסדים על טובת הכלל בלבד.

ב. מטרתה של כל התאגדות פוליטית היא השמירה על זכויותיו הטבעיות והבלתי ניתנות לביטול של האדם. זכויות אלה הן: החופש, הקניין, הביטחון וההתנגדות לדיכוי.

ג. עקרון הריבונות נובע במהותו מהאומה [בלבד]...

ד. פירוש המונח 'חופש' הוא יכולתו של כל אדם לעשות כל דבר שאינו מזיק לזולת. לכן, אין להטיל סייגים על השימוש בזכויות הטבעיות, מלבד הסייגים הנחוצים כדי להבטיח גם לבני החברה האחרים ליהנות מאותן הזכויות...

ה. החוק רשאי לאסור רק על פעולות העלולות להזיק לחברה. אין למנוע שום פעולה, שהחוק לא אסר אותה...

ו. החוק מבטא את רצון הכלל. כל האזרחים רשאים להשתתף ביצירתו, בעצמם או על ידי נציגיהם... כל האזרחים שווים בעיני החוק והם זכאים במידה שווה להתקבל לכל משרות הכבוד... מלבד ההבדלים הנובעים מכישוריהם...

ז. השמירה על זכויות האדם והאזרח מחייבת קיומו של כוח שלטוני ציבורי. לפיכך, כוח זה מוקם לטובת כולם ולא לתועלתם המיוחדת של אלה שבדיהם הופקד כוח זה..."

קטע מספר 2 - החוקה האזרחית של הכמורה (1790)¹¹

"...החל מיום פרסום צו זה ימונו הכמרים רק באמצעות בחירות... בטרם יתחיל טקס ההקדשה, יישבע [הכומר] הנבחר, במעמד פקידי העירייה ובפני הציבור לשמור היטב על מאמיני מחוז הכנסייה, שהופקד בידי, להיות נאמן לאומה, לחוק ולמלך ולקיים בכל מאודו את החוקה, שנקבעה על ידי האסיפה הלאומית אשר אושרה על ידי המלך...[הכמרים] יקבלו את שכרם מהמדינה..."

¹⁰ מעובד מתוך: רות גבזון וחגי שנידור (עורכים) זכויות האדם והאזרח בישראל, מקראת חלק א', (האגודה לזכויות האזרח בישראל; ירושלים; 1991) עמ' 65 - 67.
¹¹ מעובד מתוך: מיכאל זיו ושמואל אטינגר, שם, עמ' 158.

קטע מספר 3 - חוקת צרפת משנת 1791¹²

"הקדמה: ייחוס אצילי או כל ייחוס אחר שמקורו מלידה בטל בזאת... החוק מחויב מעתה רק לזכויות הטבעיות [של האדם] ולחוקה... החוקה מבטיחה את הזכויות הטבעיות והאזרחיות הבאות: כל אזרח רשאי להתמודד לכל כהונה ציבורית. השיקולים לקבלתו לכהונה זו יתבססו על כישוריו בלבד. המיסים יוטלו על האזרחים באופן שוויוני, תוך התחשבות בפערי היכולת הכלכלית שבין האזרחים... כל אדם זכאי ליהנות מחירות התנועה, הדיבור, הביטוי, הפולחן, ההפגנה והמחאה... האזרחים רשאים לבחור את כהני הדת...

...הריבונות אינה ניתנת לחלוקה והיא מסורה בידי העם... העם יכול לבטא את ריבונותו באמצעות נציגים...

פרק 1: האסיפה המחוקקת תיבחר מדי שנתיים... המלך לא יוכל לפזר את האסיפה הלאומית...

... אזרח פעיל [הזכאי להשתתף בבחירות] רשאי להיות כל מי שמלאו לו 22 שנים... שילם מיסים בגובה שלושה ימי עבודה לפחות ויכול להציג קבלות המעידות על כך...

פרק 2: המלוכה אינה ניתנת לחלוקה והיא מועברת בירושה במשפחה השלטת מאב לבנו... אין לפגוע באישיות המקודשת של המלך. תוארו היחיד הוא מלך צרפת. אין סמכות עליונה על החוק ולפיכך יש לציית לשלטון המלך רק אם הוא פועל בכפיפות לחוק... המלך, בנוכחות האסיפה המחוקקת, יישבע אמונים לאומה ולחוקה ויפעיל את הסמכות שהוענקה לו רק באופן שיעלה בקנה אחד עם החוקה... אם המלך לא יופיע לטקס ההשבעה בתוך חודש מיום הזמנתו, או אם יפר את שבועתו, ייחשב כמי שוויתר על כתר. אם המלך יציב עצמו בראש צבא המכוון לפגוע בעם... ייחשב כמי שוויתר על כתר...

ההחלטה על בחירת השרים והדחתם מצויה באופן בלעדי בידי המלך...

פרק 3: המלך רשאי רק לייעץ לרשות המחוקקת אילו החלטות לשקול... החלטות הרשות המחוקקת מוצגות בפני המלך והוא רשאי לסרב לאשרם. [אבל] במקרה של סירוב מעין זה, הסירוב יהיה בעל תוקף של דחייה בלבד. אם שתי אסיפות מחוקקות [נפרדות] מגישות בזו אחר זו החלטה זהה, יחשב הדבר כאילו המלך נתן את הסכמתו...

פרק 4: הרשות המבצעת כפופה למלך באופן מוחלט. המלך משמש כראש המנהל הכללי בממלכה; משימת הפיקוח וההשגחה על הסדר הציבורי מופקדות בידי; המלך הוא ראש הצבא והצי; המלך אחראי על הגנת הממלכה מפני תוקפנות חיצונית... המלך ממנה שגרירים [בשירות החוץ של המדינה]... המלך לבדו אחראי על יחסי החוץ, ניהול משא ומתן [עם מדינות זרות] ואחראי על ההכנות הדרושות למלחמה...

פרק 5: בשום תנאי לא תמונה מערכת המשפט על ידי הרשות המחוקקת או על ידי המלך. הצדק צריך לצאת אל הפועל על ידי שופטים שנבחרו בזמנים קבועים על ידי העם... התובע הכללי ייבחר על ידי העם...

קטע מספר 4 - מקסימיליאן רובספייר, ממנהיגי המהפכה, על ההחלטה להוציא את המלך המודח לואי ה-16 להורג¹³

"...אני כשלעצמי סולד מעונש מוות, וכלפי לואי [ה-16] אין בי שנאה או חיבה. רק מעשיו הרעים שנואים עליי... אולם מלך שהודח מכיסאו והוא חי בחיק המהפכה, שהיא עדיין רחוקה מלהיות מבוססת... מלך שיש בשמו בלבד, במהלך הינף שוט המלחמה מעל ראשה של האומה המשולהבת, הרי לא יתכן שקיומו, בין שהוא כלוא, בין שהוא מנודה, יהיה נחשב יותר מאשר טובת הכלל. בכאב הריני מוציא מפי את גזר דין האמת: מוטב שלואי ימות, מאשר ימותו מאה אלף אזרחים תמימים. לואי מצוה למות, משום שהמולדת מצוה לחיות..."

¹² תורגם ועובד על ידי המחבר.

¹³ מעובד מתוך: מיכאל זיו ושמואל אטינגר, שם, עמ' 179.

קטע מספר 5 - חוקת צרפת משנת 1793¹⁴

"א. מטרת החברה היא האושר הכללי. השלטון מוקם כדי להבטיח לאדם את ההנאה מזכויותיו הטבעיות והבלתי ניתנות לביטול..."

כא. הסיוע הציבורי הוא חוק מקודש. החברה חייבת [להבטיח] את הקיום של האזרחים האומללים על ידי כך שתספק להם עבודה או על ידי כך שתבטיח אמצעי קיום לאלה שאינם מסוגלים לעבוד...

לד. הגוף החברתי מדוכא, כאשר אפילו אחד מחבריו מדוכא..."

קטע מספר 6 - ההיסטוריון אריק הובסבאום (1966)

"אם כלכלתו של עולם המאה הי"ט נוצרה בעיקר בהשפעת המהפכה התעשייתית הבריטית, הנה מדיניותו והאידיאולוגיה שלו נוצרו בעיקר בהשפעת המהפכה הצרפתית... צרפת יצרה את מהפכותו [של העולם] ונתנה להן [למהפכות] את האידיאות; כדי כך שדגל תלת צבעי מכל סוג שהוא היה למעשה לסמלה של כל אומה עולה, והמדיניות האירופית (לאמיתו של דבר, העולמית) משנת 1789 [שנת המהפכה הצרפתית] עד 1917 [שנת המהפכה הקומוניסטית ברוסיה] הייתה במידה רבה מאבק בעד ונגד עקרונות שנת 1789... צרפת הקנתה את אוצר המילים ואת עיקרי המדיניות הליברלית והרדיקלית-דמוקרטית לרוב ארצות תבל. צרפת הציגה את המופת הגדול הראשון, נתנה את התפיסה ואת אוצר המילים הלאומיות..."¹⁵

"...אין ספק שהאומה הצרפתית, ומחיקה אחריה, לא תפסו בראשונה שהאינטרסים שלהם עלולים להתנגש באלו של העמים האחרים, אלא, היפוכו של דבר, היא ראתה עצמה פותחת, או משתתפת, בתנועת השחרור הכללי של העמים מעריצות..."¹⁶

קטע מספר 7 - ההיסטוריון יעקב טלמון (1973)

"...לא מוצאו ואבותיו של אדם, לא הדת ולא המעמד קובעים מראש את מקומו בחברה; העבודה והכישרון הם המנופים שבעזרתם יגיע האדם לידי מעמד בחיים. זו הייתה תמצית המהפכה האנטי פיאודלית..."¹⁷

"...הצהרת זכויות האדם משנת 1789 התעלמה לחלוטין מן הזכות לחינוך, לעבודה ולסעד סוציאלי, דברים הכלולים בהצהרה משנת 1793, והיו עיקרי סיסמותיו של השמאל במחצית הראשונה של המאה ה-19. הצהרת 1789 היא מעשה ידי אנשים שלא חששו כנראה מפני אבטלה ועוני ומחלות, ולא הוטרדו בצער גידול בנים. הם לא טעמו את טעם הפגעים האלה, ולכן לא חשו צורך להכלילם באמנה החברתית..."¹⁸

קטע מספר 8 - דברים שנאמרו במהלך דיוני האסיפה הלאומית ביחס להענקת שוויון ליהודים (23.12.1789)¹⁹

מתוך דברי הרזן סטניסלאס דה קלרמון טונר:

"...יאמרו לי אולי, שליהודים יש שופטים וחוקים המיוחדים להם. אני אשיב לכם: זו אשמתכם ואינכם חייבים להשלים עם כך. מן היהודים בתור אומה, יש לשלול הכול, אולם ליהודים כפרטים, יש לתת הכול. אין להעניק הכרה לשופטים שלהם. אך אלה שלנו חייבים להיות שופטיהם. יש לסרב ולהעניק תמיכה לקיום המתמשך של חוקי ההתאגדות היהודיים. אל להם להיות במדינה גוף פוליטי ואף לא מעמד. עליהם להיות אזרחים כפרטים. יאמרו לי, הרי אינם רוצים להיות אזרחים. ובכן, אם אין הם רוצים בכך, שיאמרו זאת, ואז, הבה נחרים אותם. הימצאות חברה של לא-אזרחים במדינה היא פסולה, ולא כל שכן, של אומה בתוך אומה. אלא שאין הם טוענים

¹⁴ מעובד מתוך: צבי באטשה ואברהם יסעור (עורכים), המשנות המדיניות בעת החדשה, כרך א', (ירושלים; תשל"ה).

¹⁵ אריק ג' הובסבאום, שם, עמ' 77.

¹⁶ מעובד מתוך: אריק ג' הובסבאום, שם, עמ' 83.

¹⁷ יעקב טלמון, שם, עמ' 41 - 42.

¹⁸ יעקב טלמון, שם, עמ' 47.

¹⁹ מעובד מתוך: מיכאל גרץ, המהפכה הצרפתית והיהודים: דיוני האסיפה הלאומית, 1789 - 1791, (מוסד ביאליק; ירושלים; 1989), עמ' 54 - 63.

כך... בעת ששימשת יו"ר האספה הלאומית, קיבלתי עדות פטריוטית מידי יהודים המשרתים במשמר האזרחי וידוע לי כי יש ביניהם כאלה הממלאים את חובותיהם במשמר, בלהט ובמסירות. לבסוף, רבותיי, ההנחה היא כי כל אדם החי בארץ מסוימת, זכותו להיות אזרח..."

מתוך דברי האב מורי:

"...אעיר קודם כל שהמילה יהודי אינה שם של כת, אלא של אומה שיש לה חוקים ולפיהם היא נהגה ונהגת. לקרוא ליהודים אזרחים זה כאילו היו אומרים: האנגלים והדנים יכולים להפוך לצרפתים בלא תעודות התאזרחות ובלא שפסקו להיות אנגלים או דנים... היהודים התקיימו במשך שבע עשרה מאות שנים, בלא שהתערבו באומות האחרות. מעולם לא עסקו אלא בסחר הכסף והיו מכת המחוזות החקלאיים... הם לא היו עובדי אדמה, לא תחת שלטון דוד ולא תחת שלטונו של שלמה. כבר אז האשימו אותם בעצלות... האם תהפכו אותם לחיילים? ... אינני מכיר גנרל בעולם שהיה מוכן לפקד על צבא של יהודים, ביום השבת... האם תהפכו אותם לבעלי מלאכה? החגים הרבים וימי השבת שלהם הם מכשולים שאי אפשר לגבור עליהם... אין צורך לקיים דיון כדי להצילם. אסור שירדפו אותם. הם בני אדם והם אחינו ויקולל מי שידבר על חוסר סובלנות. אסור לרדוף אדם כלשהו בגלל דעותיו בענייני דת. הכרתם בכך, ומשם כך גם הבטחתם ליהודים את ההגנה הנרחבת ביותר. תובטח אפוא הגנה ליהודים כיחידים, אולם לא בתור צרפתים, כי אין להם את הכישורים להיות אזרחים..."

קטע מספר 9 - המנון צרפת²⁰

"עלו ילדי ארץ מולדת, הגיע יום התהילה!
נגדנו הרודנות הניפה את דגלה ספוג הדם.
התשמעו בשדותינו את שאון החיילים אמיצי הלב?
הם באים אל קרבנו לחתוך גרון בניכם ורעיכם.
לנשק אחים! התקבצו לגדודים!
צעדו, צעדו. תנו לדם הטמא להרוות הרגבים"

²⁰ ההמנון הצרפתי חובר בשנת 1792. ההמנון ידוע גם בכינויו מרסייז על שמם של חיילים בני העיר מרסיי שהיו הראשונים לאמצו.